

Složitá cesta k nové budově Národní knihovny ČR

Kateřina Hekrdlová

Národní knihovna ČR

hekrdlova.katerina@cdh.nkp.cz

Příspěvek byl původně zpracován pro publikaci Oko nad Prahou : knihovna pro třetí tisíciletí. Praha 2007. Autorka je správkyní Archivu Národní knihovny ČR.

Většina knihoven, pokud nejsou umístěné přímo v promyšlené účelové budově, zápasí dříve či později s nedostatkem místa. Tímto zákonitým vývojovým procesem prochází i Národní knihovna České republiky, jejíž prostorové problémy se táhnou prakticky od jejího založení v roce 1777.

V rozsáhlém areálu Klementina dostala tehdejší c.k. Universitní knihovna relativně malý prostor. Kromě ní zde totiž fungovaly v průběhu času i další instituce, např. generální seminář, arcibiskupská tiskárna, obrazárna zřízená Společností vlasteneckých přátel umění, Akademie výtvarných umění, Akademické gymnázium a vědecké ústavy a semináře filozofické fakulty. Vlastní knihovna zpočátku sídlila v prvním patře v traktech okolo hospodářského dvora a její první čítárna byla v chodbě nad arkádami spojujícími Astronomickou věž s dnešní Státní technickou knihovnou. (Později vznikla ještě druhá čítárna v traktu do Platnéřské ulice.) Do prvních prostorových problémů se dostala již v osmdesátých letech 18. století, kdy se do ní začaly svážet knihovny a archivy klášterů zrušených Josefem II. Kniha bylo takové množství, že na ně kapacita knihovny nestačila. Proto se situace řešila různě – stavbou regálů v chodbách, ukládáním knih v bytě bibliotékaře, v posluchárnách a na půdě, ale i dočasným přidělením kostela Panny Marie na Louži (stával na Mariánském náměstí) či Zrcadlové kaple, kam byly knihy přechodně umístěny.

Ve druhé polovině 19. stol. se objevily první požadavky na další budovu pro knihovnu. V sedmdesátých letech se např. uvažovalo o postavení administrativní budovy na Mariánském náměstí. V roce 1902 podpořilo myšlenku stavby nové budovy i ministerstvo kultu a vyučování a doporučilo vyhledat vhodný pozemek. Avšak nedostatek financí dovolil knihovně pouze provést některé stavební úpravy Klementina – byl adaptován Barokní sál, zvětšena šatna a zavedeno elektrické osvětlení.

Od prvních návrhů novostavby k Machoňovi

Teprve v roce 1909 zahájila knihovna jednání s městskou obcí o získání pozemku na vltavském nábřeží před klášterem sv. Anežky. V roce 1910 byly vypracovány i předběžné plány.

V roce 1911 nabídla pražská obec knihovně další stavební místo, a to před kostelem sv. Ducha na Josefově. Tento projekt se nakonec neuskutečnil kvůli nevyhovujícím podmínkám. Parcela byla ze všech stran ohraničena ulicemi, takže novostavba by byla stísněná a bylo by v ní málo světla. Proto se i nadále hledal vhodný prostor.

Do hry opět vstoupil pozemek na Mariánském náměstí. Tato parcela se zdála být ideální. Počítalo se zde s výstavbou administrativní budovy s moderní čítárnou. Nová budova měla být přemostěním a podtunelováním Platněřské ulice spojena se skladišti v Klementinu. V listopadu 1913 se sešla komise složená ze zástupců knihovny, ministerstva kultu a vyučování a ministerstva veřejných prací, která rozhodla usilovně jednat o nákupu pozemku. Byly vypracovány plány na novostavbu.

Vypuknutí 1. světové války bohužel celou akci zastavilo. Jednání byla obnovena až v první polovině roku 1918, kdy pražská obec vyhotovila spolu s finanční prokuraturou kupní smlouvu na parcely 1, 2, 3, 10, 11 a 12 bloku XXI. na Mariánském náměstí. O odprodeji pozemku o celkové výměře 3157,8 m² se jednalo i na červnové schůzi městského zastupitelstva. Protože ve smlouvě byly některé odchylky od pokynů ministerstva veřejných prací, byla mu 4. září 1918 zaslána ke schválení. Převratné historické události však tomuto schválení zabránily.

Krátce po skončení války, začátkem roku 1919, se knihovna obrátila na místodržitelství s dotazem, jak vypadá situace s novostavbou. Po sdělení, že návrh kupní smlouvy byl v roce 1918 postoupen ministerstvu veřejných prací do Vídně, požádal ředitel knihovny dr. Borecký ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠANO), aby si prostřednictvím vyslanectví vyžádalo jeho vrácení a aby podniklo další kroky. V únoru 1919 MŠANO pověřilo politickou správou, aby zahájila jednání o koupi pozemku s pražskou obcí. Místodržitelství však v této záležitosti nic neučinilo a celá akce skončila definitivním neúspěchem v roce 1923, kdy bylo rozhodnuto, že na pozemku bude postavena knihovna městská. Ředitel Borecký se o této skutečnosti dozvěděl z novin. Okamžitě se obrátil na primátora a na ministerstvo školství, avšak pozemek pro novostavbu knihovny nezískal.

Řešení svízelných prostorových podmínek se tedy začalo hledat přímo v Klementinu. K urychlení celé záležitosti přispělo i zaslání zvláštního memoranda ředitelství knihovny prezidentu republiky na konci roku 1922. V něm byla vylíčena katastrofální situace knihovny a prezident projevil o tento problém zájem. Poté, co s konečnou platností sešlo ze zakoupení pozemku, rozhodlo MŠANO v roce 1923 spolu s ministerstvem veřejných prací o vypracování plánů na adaptaci Klementina, které napříště mělo patřit pouze knihovně. Původcem této myšlenky byl dr. Zdeněk Wirth, přednosta osvětového odboru MŠANO, který se zároveň ujal řízení konzervačních prací. Konkrétní požadavky knihovny rozpracoval její ředitel dr. Jaromír Borecký. Zásadním krokem pak bylo odkoupení Klementina státem, zastoupeným finanční prokuraturou v Praze, od arcibiskupského seminárního fondu, zastoupeného arcibiskupskou konzistoří. Trhová smlouva o tomto aktu nese datum 19. března 1925.

Nelehkým úkolem skloubení potřeb moderní knihovny se stanovisky památkové péče byl pověřen ing. arch. Ladislav Machoň. Generální projekt adaptace Klementina byl odevzdán 24. dubna 1924. Vlastní stavební úpravy byly prováděny v několika etapách od léta téhož roku až do padesátých let. Je třeba konstatovat, že po celou tuto dobu zůstal provoz knihovny nepřerušen.

Obnovení myšlenky novostavby v šedesátých letech

Bohužel velice záhy po dokončení velkorysý Machoňovy přestavby Klementina se ukázalo, že ani toto řešení nestačí rychle se rozvíjejícím potřebám ústřední vědecké knihovny. Jestliže ještě na počátku 20. století měla knihovna necelých 300 000 svazků, v roce 1960 to byly téměř 2 000 000 knih. Takže otázka získání nových prostor zůstávala i nadále aktuální.

V roce 1962 byl podán poradě vedení ministerstva školství a kultury návrh na řešení problematické prostorové situace v tehdejší Státní knihovně ČSSR. Ministerstvo rozhodlo 22. listopadu téhož roku o vypracování dvou alternativ prostorového zajištění knihovny. Jedna z variant byla založena na adaptaci některé z historických budov v bezprostředním okolí Klementina. Uvažovalo se např. o křížovnickém a Anenském klášteře či o Trauttmansdorfském paláci. Žádný z těchto objektů se však nepodařilo získat. Druhá varianta předpokládala výstavbu nové budovy.

V červnu roku 1964 byl vypracován investiční záměr na novostavbu knihovny o celkové užitkové ploše 75 900 m² a předložen ministroví. V této době navrhl Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy po četných jednáních jako vhodné místo pro stavbu knihovny asanační oblast mezi ulicemi Soukenickou, Zlatnickou, Na Poříčí a Náměstím Republiky. Objemovou studii zpracoval formou diplomového projektu ak. arch. Vladimír Pýcha na katedře architektury Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze. Projektant rozdělil novostavbu na tři základní provozní a dispoziční celky – Univerzitní, Národní a Slovanskou knihovnu, dále na administrativní část a pomocné provozy.

Kromě tohoto pozemku bylo Útvarem hl. architekta vybráno, prověřeno a zhodnoceno dalších deset možných stavebních lokalit v centru Prahy. Pro dvě nejvhodnější byly vypracovány srovnávací objemové studie. Zpracovány byly na základě Podkladů pro investiční záměr na novostavbu Státní knihovny ČSSR z května 1966 obsahujících mj. stavební program o celkovém objemu 207 000 m³, tj. 62 000 m² užitkové plochy. Smlouva na jejich vypracování byla uzavřena s Pražským projektovým ústavem a úkol svěřen kolektivu ing. arch. Karla Pragera a za jeho vedení převzat po reorganizaci Architektonickým ateliérem Gama. Začátek výstavby byl plánován na rok 1971.

Projekty sedmdesátých a osmdesátých let

První objemová studie byla pro asanační oblast mezi Filozofickou fakultou UK a Klementinem a vypracoval ji ing. arch. Jiří Kadeřábek. Na území ohraničeném ulicemi Kaprovou, Valentinskou, Platněřskou a Křížovnickou měla být vybudována nová budova obsahující všechny základní knihovnické provozy, kromě Slovanské knihovny, hudebního oddělení, ředitelství a ekonomicko-správního odboru. Tyto složky měly zůstat v Klementinu. Obě budovy měly být propojeny dvěma podzemními chodbami pod Platněřskou ulicí.

Alternativou k této územní variantě byla asanační oblast mezi Hlávkovým mostem a Negrelliho viaduktem. Objemovou studii zpracoval ing. arch. Karel Prager. Pro objekt knihovny byl zvolen kompaktní pyramidální tvar, který vycházel z respektování maximální dispoziční koncentrace skladu knih a přímé vazby čítarenských prostor na tento ústřední sklad. V podnoží objektu byly rozvedeny všechny další nástupové a služební provozy. (Oblast Těšnova a Karlína, tedy na západ a na východ od Negrelliho viaduktu, se ukázala jako nejvýhodnější pro plánovanou

novostavbu knihovny a všechny investiční záměry a objemové studie až do začátku devadesátých let vycházely z umístění v tomto prostoru. Jejich řešení měl na starosti ing. arch. Karel Prager, nadále pod hlavičkou Projektového ústavu hl. m. Prahy.)

V roce 1970 byly vypracovány Architektonickým ateliérem Gama studie pro dva modely organizačního a provozního řešení Státní knihovny ČSR, které mělo posoudit připravované sympozium UNESCO. Oba návrhy byly vypracovány na základě Podkladů pro investiční záměr z roku 1966, objemové studie ing. arch. K. Pragera, posudků vypracovaných československými i zahraničními odborníky a studie zpracované pod vedením prof. dr. Günthera Pfluga, předsedy komise IFLA pro mechanizaci a ředitele Univerzitní knihovny v Bochumi.

První model soustřeďuje stejné činnosti jednotlivých složek knihovny do samostatných odborů. Druhý model ponechává tradiční složky knihovny do značné míry samostatné, zejména v oblasti doplňování a využívání jejich fondů.

Po vydání nového statutu knihovny roku 1973 bylo nutné přepracovat a doplnit investiční záměr. Nové podklady zpracované v tomto roce s použitím předchozích materiálů mimo jiné též doplnily prostorové požadavky i o podklady pro plánování technického vybavení a vnitřního zařízení novostavby.

V souvislosti s vydáním nové vyhlášky o dokumentaci staveb platné od 1. ledna 1974 navrhla knihovna ministerstvu kultury 26. ledna téhož roku další postup při přípravě novostavby. Po konzultacích a poradách uskutečněných za účasti zástupců knihovny a předpokládaného generálního projektanta byla knihovna dne 19. února 1975 pověřena úkolem vypracovat investiční záměr novostavby s využitím dříve zpracovaných přípravných materiálů. Zpracovaný investiční záměr byl ministerstvu kultury odevzdán 15. dubna 1975.

V průběhu let 1974 a 1975 probíhala jednání zástupců ministerstva kultury a knihovny v České plánovací komisi, na ministerstvu výstavby a techniky a v jiných ústředních orgánech. 20. února 1975 byla problematika novostavby projednána v kulturním a školském výboru České národní rady (ČNR) a následně na jejím plenárním zasedání. Výsledkem bylo usnesení ČNR, které doporučilo vládě zabezpečit výstavbu nové budovy knihovny státním plánem investiční výstavby v 6. pětiletce.

Podkladem pro zařazení stavby do plánu 6. pětiletky byla objemová studie vypracovaná k investičnímu záměru z roku 1975. Jejím cílem bylo ověřit nový stavební program a řešit definované provozní návaznosti. Umístění novostavby zpracoval ing. arch. Karel Prager ve dvou variantách. Varianta „A“ situovala novostavbu do prostoru východně od Negrelliho viaduktu, varianta „B“ západně od tohoto objektu.

Dne 8. března 1978 byl vládním a zainteresovaným činitelům zaslán osobní dopis ministra kultury informující o významu a přípravě výstavby nové budovy. Ministr v něm žádá o podporu pro zařazení této akce do 7. pětiletého plánu. Tento návrh podmíněně podpořili předseda ČNR, místopředseda vlády a předseda České plánovací komise, primátor hl. města Prahy, ministerstvo financí, ministerstvo výstavby a techniky i Státní banka československá.

Podle pokynů ministerstva kultury předložila knihovna v říjnu 1978 návrh na rozdělení výstavby do souboru staveb, což byl předpoklad k zahrnutí akce do 7. pětiletky. Výstavba nové budovy však nebyla ani do této pětiletky zařazena. Česká plánovací komise sdělila ministerstvu kultury dopisem ze dne 26. července 1979, že zahájení výstavby není reálné vzhledem k tomu, že v 7. pětiletce je rekonstrukcí vyhořelého Veletřzního paláce zahajována výstavba galerie moderního umění, s výstavbou knihovny lze tak počítat nejdříve uprostřed

8. pětiletky. Z tohoto důvodu byly další projektové dokumentace vyhotoveny až v polovině osmdesátých let.

Investiční záměry na výstavbu Státní knihovny ČSR z roku 1984 a 1985 navrhovaly dvě varianty řešení. Varianta „A“ situovala novostavbu doprostřed území vymezeného na východě Negrelliho viaduktem, na severu novou trasou Pobřežní komunikace a na západě Severo-jihní magistrálou. Varianta „B“ je umístěna na stejném území, ale objekt knihovny je posunut směrem k Sokolovské ulici.

Dále se v investičních záměrech počítalo s výstavbou depozitáře v Praze 4 na Jižním Městě II a s rekonstrukcí Klementina. Harmonogram přípravy a výstavby nové budovy předpokládal vlastní zahájení stavby v roce 1988 a dokončení v roce 1996.

Poslední investiční záměr v předlistopadovém období byl z dubna 1989. Novostavbu situoval do prostoru mezi ulicemi Pobřežní, U nádražní lávky a Negrelliho viaduktem, respektive komunikací Prvního pluku, tedy na východ od viaduktu.

Návrhy po roce 1989 a Centrální depozitář v Hostivaři

Po listopadu 1989 se oblast Karlína postupně stává pro výstavbu knihovny nereálnou. Mimo jiné se objevily restituční nároky pro oblast východně od Negrelliho viaduktu. Národní knihovna jednala s Útvarem hlavního architekta o náhradních lokalitách. Úkolem vyhledat vhodné prostory je pověřen ing. arch. Martin Krise, CSc. V roce 1991 byl vypracován Podklad pro výběr umístění, ve kterém jsou navrženy čtyři lokality.

První byla ulice Primátorská v Praze 8, kde byla knihovna navržena jako součást centra Dolní Libně při zámečku. Druhé navrhované staveniště se nacházelo v ulici Argentinské v Praze 7 – Holešovicích. Jednalo se o prostor nádraží Praha – Bubny. Třetí lokalitou byly Mariánské hradby. Tento návrh počítal s využitím stávajících budov ministerstva obrany. Posledním navrhovaným místem byl pozemek v Praze 6 – Dejvicích v ulici Kovpakově (dnes Generála Píky).

Začátkem devadesátých let byla vypsána veřejná soutěž řešící oblast nádraží Praha – Bubny. Po předložení podmínek pro výstavbu nové budovy byla Národní knihovna v Praze zahrnuta do soutěže. Jedním z návrhů, který se zabýval řešením umístění knihovny v tomto prostoru, byl diplomní projekt Jakuba Roskovce z Fakulty architektury ČVUT. Tento projekt navazoval na soutěžní návrh č. 14 soutěže Holešovice – Bubny – Zátory z června 1992 a situoval budovu knihovny k severnímu předmostí Hlávka mostu. Budova knihovny byla rozdělena do dvou křídel. Základ dispozice pak tvořily čtyři věžové univerzální objemy skladů knihovních fondů, kolem kterých probíhaly prstence jednotlivých podlaží. Uvažovaná novostavba měla plnit především funkci služeb veřejnosti a počítala zároveň s výstavbou rozsáhlého skladu v Hostivaři, kde by byly umístěny i technické provozy (ochrana fondů, mikrofilmování, vazba, polygrafické středisko).

Bohužel, ani tato varianta se, jako všechny předcházející, neuskutečnila. A tak ze všech plánů na novostavbu knihovny byla nakonec realizována pouze výstavba Centrálního depozitáře v Hostivaři. V roce 1992 rozhodla vláda České republiky o přidělení areálu bývalého podniku Výstavnictví. Stavět se začalo v létě 1994 a po 17 měsících, v listopadu 1995, byl objekt předán Národní knihovně ČR. Koncem roku byl zahájen zkušební provoz objektu tak, aby od ledna 1996 bylo možno zahájit stěhování knihovních fondů a jednotlivých útvarů do nového depozitáře.

Na přelomu tisíciletí se ukázalo, že kapacita knihovny pro uložení knih bude stačit do roku 2010. Opět se jako nutnost objevil požadavek na další budovu. Zpočátku se uvažovalo i o využití podzemních kapacit Klementina, zastřešení nádvoří, či zakoupení některého ze sousedních historických objektů. V úvahu přicházely dva – Clam-Gallasovský a Trauttmansdorfský palác. Všechna tato řešení se však ukázala z různých důvodů jako nevyhovující a nereálná. Veškerá snaha se tedy upěla na získání pozemku na výstavbu nové budovy. Ve spolupráci s představiteli hl. m. Prahy byl jako vhodný vybrán pozemek sestávající z několika stavebních parcel ve vlastnictví města. Nachází se na okraji Letenské pláně, poblíž stanice metra Hradčanská. V lednu roku 2006 tento záměr podpořila jednomyslným usnesením Rada hl. města Prahy, která zároveň stanovila přijatelné podmínky pro prodej těchto pozemků.

Prameny a literatura:

Archiv NK, fond Mapy a plány [1782]–[1996]

Archiv NK, fond Národní knihovna ČR Praha (1985)1990–2004, Vydavatelská a propagační činnost – Výstavy pořádané knihovnou

Archiv NK, fond Veřejná a univerzitní knihovna Praha (1523)1777–1918(1921)

Archiv NK, fond Výroční zprávy 1870–2005

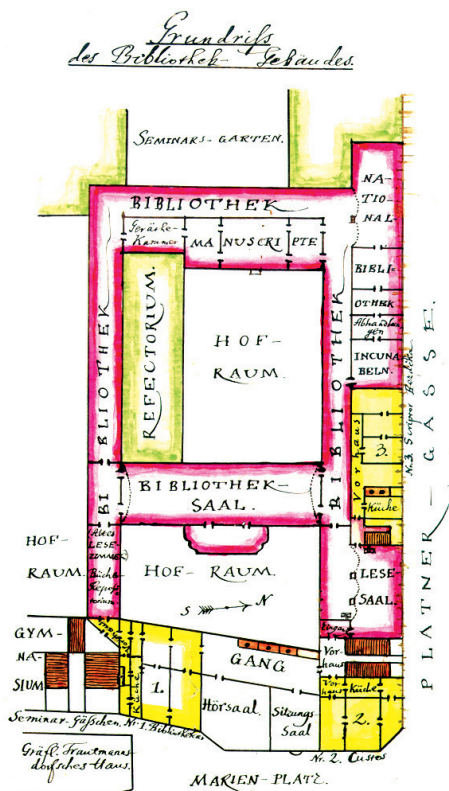
Hanslik, Joseph: Geschichte und Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek. Praha 1851

Rukověť tištěných knihovnických fondů Národní knihovny České republiky. Praha 2006

Sajíc, Jan: Pokladnice věků. Klementinum a Univerzitní knihovna. Praha 1948

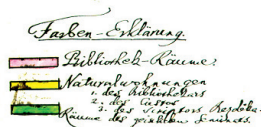
Truhlář, Josef: Dějiny bibliothéky Klementinské. In: Osvěta : listy pro rozhled v umění, vědě a politice. Praha 1882

Voit, Petr: Pražské Klementinum. Praha 1990

Plánek umístění knihovny v Klementinu z roku 1853

Foto: Archiv NK ČR →

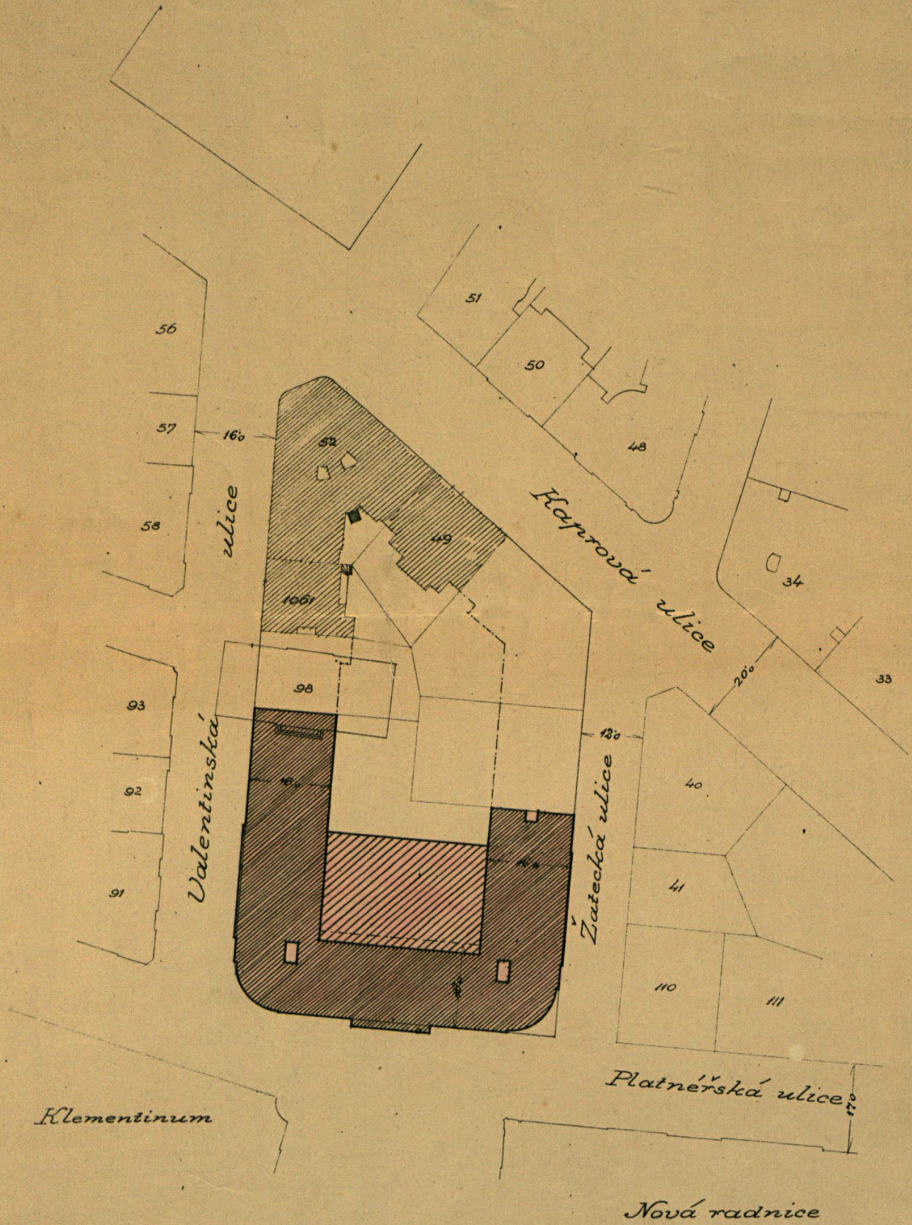

Situační plán

staveniště c. k. univerz. knihovny v okolí.

Měřítko 1:720.

Departement für Hochbau der k. k. Statthalterei
Prag, am 3. August 1915.

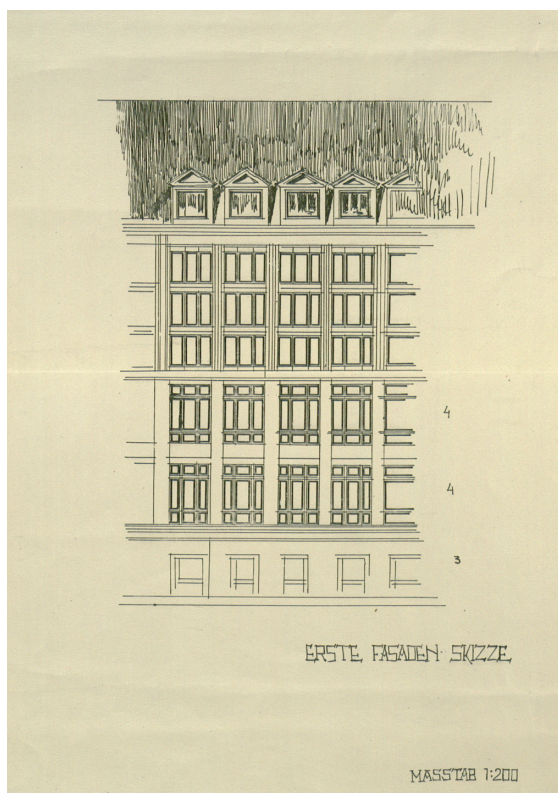
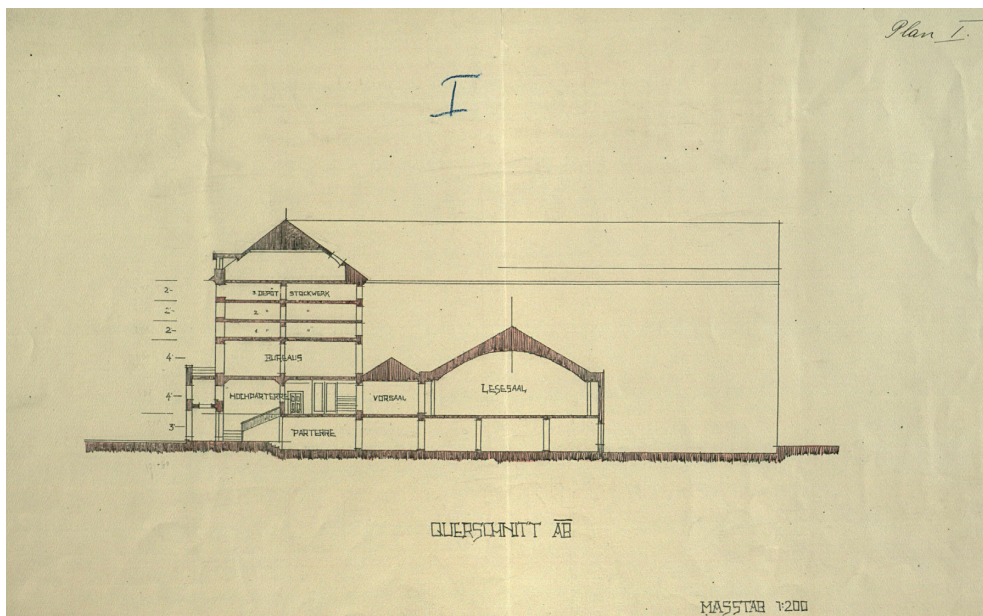
Der Vorstand:

Technická oddělení a samostatného referátu
král. hl. města Prahy, 29. července 1915.

Josef Havlíček, k.
c. k. stavitel

Heid
Stavební úřad.

Situační plán staveniště univerzitní knihovny na Mariánském náměstí v místě dnešní Městské knihovny, 1915

Foto: Archiv NK ČR

Plán novostavby knihovny na Mariánském náměstí – příčný řez, 1915

Foto: Archiv NK ČR

Náčrt fasády novostavby knihovny na Mariánském náměstí, 1915

Foto: Archiv NK ČR

Projekt hlavní čítárny (dnes hala služeb) z dvacátých let XX. století od architekta Ladislava Machoně

Foto: Archiv NK ČR

Návrh novostavby knihovny v asanační oblasti mezi Klementinem a Filozofickou fakultou UK – perspektiva z náměstí Jana Palacha, autor ing. arch. Jiří Kadeřábek, 1967

Foto: Archiv NK ČR

Návrh novostavby Státní knihovny ČSR u Negrelliho viaduktu – příčný řez, autor ing. arch. Karel Prager, 1984

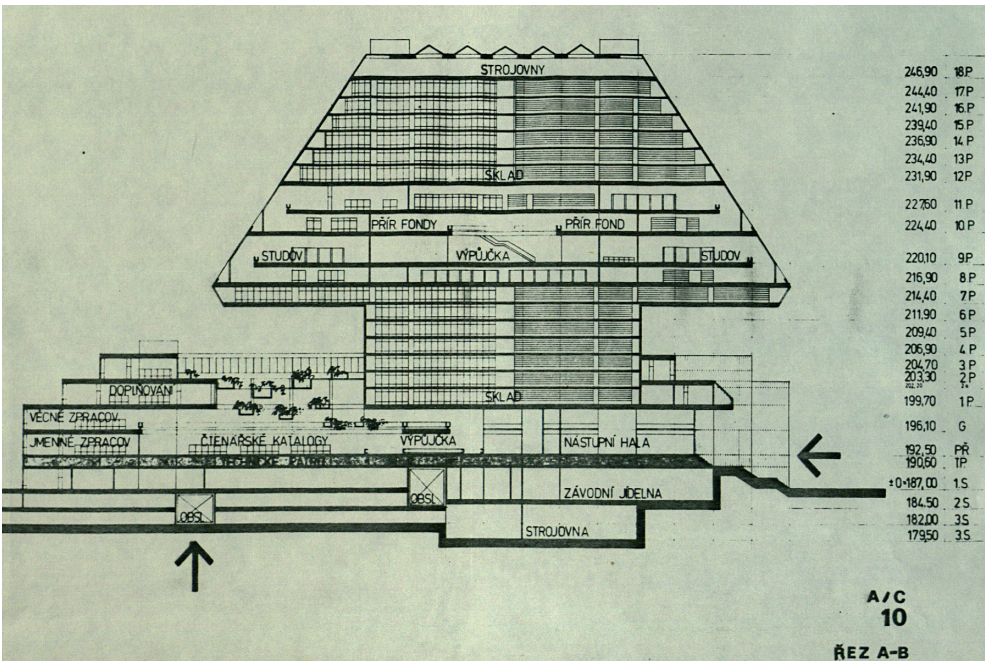
Foto: Archiv NK ČR

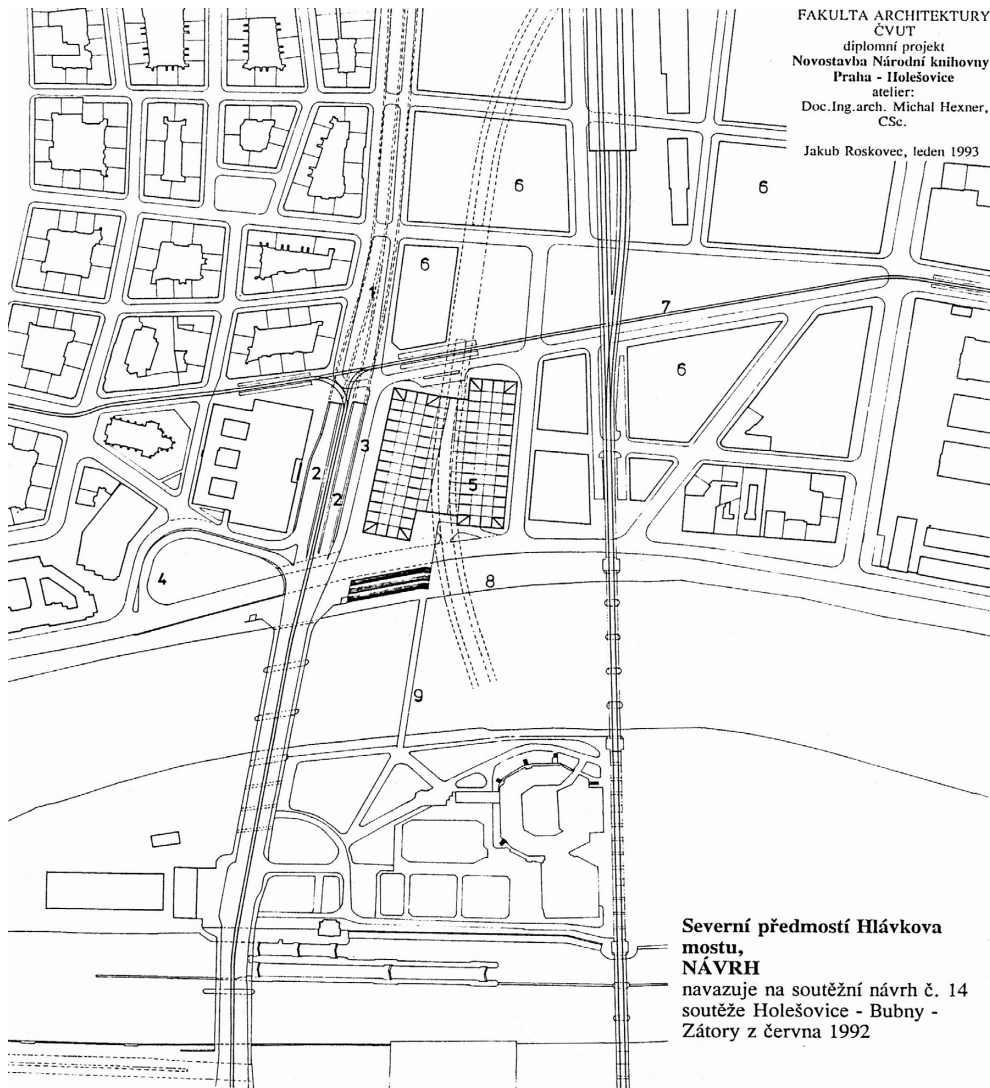

PERSPEKTIVA Z NÁMĚSTÍ

FAKULTA ARCHITEKTURY
 ČVUT
 diplomní projekt
 Novostavba Národní knihovny,
 Praha - Holešovice
 atelier:
 Doc.Ing.arch. Michal Hexner,
 CSc.

Jakub Roskovec, leden 1993

**Severní předmostí Hlávkova mostu,
 NÁVRH**

navazuje na soutěžní návrh č. 14
 soutěže Holešovice - Bubny -
 Zátory z června 1992

- 1 - pokračování rychlostní komunikace, vedeno v hloubeném tunelu pod ulicí Bubenskou
- 2 - rampy tunelu, tramvaj je vedena mezi nimi v uliční úrovni.
- 3 - odpojení z rychlostní komunikace, je převedeno v městskou uliční síť.
- 4 - úprava západní rampy, druhá špatně fungující připojovací

- rampa zrušena.
- 5 - novostavba Národní knihovny na uvolněném pozemku
- 6 - půdorysná regulace zástavby na uvolněných železničních plochách, dvojkolejná trať je vedena na viaduktu, podobně jako v Karlíně.
- 7 - tramvajová trasa v uliční

- úrovni z ulice Antonínské do ulice Jateční, spojuje místa městských aktivit
- 8 - spojitá promenáda na nábřeží uvolněném od motorové dopravy
- 9 - pěší lávka, napojuje aktivity na ostrově přímo na městské prostory.

Návrh na umístění Národní knihovny v oblasti severního předmostí Hlávkova mostu, diplomní projekt Jakuba Roskovce z Fakulty architektury ČVUT, 1993
 Foto: Archiv NK ČR

